

Otto Liebmann. Gedanken u. Thatsachen. Philos. Abhandlungen, Aphorismen und Studien. 1-tes Heft. Strassburg. Karl Trübner, 1882. (2 m. 60), 121 l.

Kant azon utódai közt, kik a tanaira való visszatérést a speculativ német philosophia sikertelen törekvései után hangoztatták, kiváló helyet foglal el Liebman Otto. Mint tübingeni egyetemi magántanár írta azon művét, melyben a Kantra való visszatérést először sürgette (Kant und die Epigonen. Stuttgart 1865) s melyben a Kanttól eredő 4-féle irányt taglalja: az idealistikust (Fichte, Schelling, Hegel), a realistikust (Herbart), az empirikust (Fries) és a transcendenst (Schopenhauer). Ugyanezen irányról tanuskodik másik két műve: »Über den indiv. Beweis für die menschl. Freiheit« (Stuttg. 1866.) és »Über den object. Anblick« (Stuttg. 1869.). Mint az új strassburgi egyetemnek tanára, kiadta 1876-ban legnagyobb művét »Zur Analysis der Wirklichkeit«, melynek 3 év mulva szükségessé vált 2-dik kiadása. Liebman különös előszeretettel foglalkozik a természet-philosophiával s matematikai képzettsége és természettudományi ismeretei bizonyos, neki sajátosságos óvatosságra szoktatták, melynek köszöni tanainak mértékletes, minden túlzástól ment jellemét, a világos és megfelelő nyelvezetet, s a tiszta, élénk és könnyen áttekinthető eszmemenetet. Kritikája mindig józan és találó s bár sok helyen bizonyos *επιλογη*-nál marad, s ítélettől tartózkodik, világnézetétől egyöntetűséget nem lehet megtagadni, bár tudományos rendszere sok pontot tüntet fel, melyekről maga tudja legjobban s be is vallja, hogy problematikusak vagy hogy ember róluk semmit sem tudhat.

Jelen műben is kritikai határvonást találunk inkább, mint kerekded egységet. »Az én mostani teendőm« mondja maga »nem áll építésben; rombolásban sem; pusztán csak kimérésben, megítélésben s határvonásban« (88 l.). Három értekezést tartalmaz ezen első füzet; s ezek között van határozott, de nem rendszeres összefüggés. A tárgyalás sem rendszeres; a 3-ik cikket maga »aphoristikus szemlélődés«-nek nevezi. Az elsőben szól a szükségképeniség fajairól, a 2-dikban a mechanikai természetmagyarázatról; a 3-diknak címe: idea és entelechia.

I. A s z ü k s é g k é p e n i s é g fogalmát úgy szokás meghatározni, hogy szükségképeni az, a minek (ellenmondó) ellentéte nem lehetséges. Minthogy pedig ezen »lehetőség« vagy gondolati vagy való, létezési; — azért van kétféle szükségképeniség: *é r t e l m i* (intellectuelle Nothw.), mikor valaminek ellentéte nem gondolható és *v a l ó* (reale N.), mikor ez ellentét nem létezhetik vagy nem történhetik.

Az értelmi és való szükségképeniséget egynek állította Spinoza s az újabb természettudomány azon alaptételből indul ki

kutatásaiban, hogy minden való tünemény szükségképeni. A természetben ennél fogva realis lehetőségnek nem volna helye, a lehetőség nem volna más, csak subj. gondolat; az objectívlét pedig, a valóság, mind kényszerű.

Dacára annak van Liebmann szerint »realis lehetőség« is, a valóság mellett. Ezen realis lehetőség az aristotelesi *δύναμις*. Az újabb időben ugyan sokan azon voltak, egyebek közt Lange, a materialismus történelmének megírója és az angol philosophusok közt is (pl. Lewis), a kik a *δύναμις*-t vagy a potentia létezőt ellenmondásnak hirdették. Ezekkel szemben kiemeli Liebmann, hogy az egész természettudományon végig mai nap is áthúzódik ezen gondolat, egyrészt a »potentialis energia« alakjában, másfelől a jegecedés, a szervképződés határozott formára való törekvésében, a lélektanban a kiszorult képeknél stb.-nél. Ezen realis lehetőség kívántatik, hogy valami az utolsó indító ok hozzájárultával valósággá váljék.

A szükségképeniség, melylyel a mi szellemi állapotaink közül némelyek járnak, Liebmanntól helyesen kétfélének tartatik: logikainak, melynek ellentéte gondolhatatlan és szemléletinek, melynek ellentéte nem szemlélhető. Ez utóbbin alapul a geometriai tételek kényszerűsége, a mint azt szerzőnk Volkelt J. támadásaival szemben, véleményünk szerint, meggyőzőleg kimutatta.

A realis lehetőség és szükségképeniség mellett ott áll mindig az intell. lehetőség és szükségképeniség. Ámde a subj. és obj. tények között nem lehet ezen ürt abszoltnak tekinteni, még pedig azért nem, mivel a természetnek felfogása határozottan elmenk alkotásától is függ s mivel csak e két tényezőnek, a realisnak és alanyinak összeműködése ad helyes képet a nekünk jelentkező valóságról. Ezen oknál fogva annak eldöntésénél, vajjon valami szükségképeni-e vagy sem, az elme szervezete határozottan bír befolyással s e befolyásnak fokát a deductiv tudományok sorozata tünteti elő.

A deductiv tudományok sora pedig a következő: 1. A tiszta gondolkodási szükségképeniség tudományai a) logika (melynek alapelve Liebmann szerint az ellenmondás elve) és b) általános math. vagy tiszta mennyiségtan. 2. a szemléletis szükségképeniség tudományai. Ezek a) geometria mint tér-tan, b) chronometria, mint idő-tan. Ezeknek mellé van rendelve a phoronomia vagy a tiszta mozgás általános törvényei, melynek megalapítója Galilei. 3. a realis szükségképeniség tudományai, melyeknek alapelve az ok-törvény; ezeket megnyitja a mechanika, melynek egy fejezete a Newton óta meglevő elméleti csillagászatban s a mechanika alkalmazásai a physikán belül. Az ezen tudományokban foglalt törvények szabják meg tehát, vajjon valami szükségképeni-e vagy sem?

II. A mechanikai természetmagyarázat a 2-dik fejtegetés tárgya. A »mechanikai« szónak több jelentése lehet. Letágabb értelemben bármilyen, önálló egyedi lények kölcsönhatása érthető alatta (pl. Herbart realái); szorosabb értelmű az, ha térbelileg képzeljük ezeket az atomokat; legszorosabb értelme van a modern »mechanikai« világnézetben. Ennek feltevései: a folytonos idő és az absolute mozdulatlan tér; külön álló egyes anyagrészcsek, melyek erőcentrumoknak tekintendők vonzó s taszító hatásaikkal; ezeknek alapján a physikai történetnek visszavezetése ezen egymásra ható anyagtömegek irány- és gyorsasági változásaira.

Ezen mechanikai világnézet a csillagászatban, physikában, chemiában és physiologiában foglalt tért s ez elterjedése okát abban lelhetni, hogy ezen felfogás csakugyan világos és pontos (clare et distincte percipitur, mint Cartesius az igazról tanítja), s hogy minden mystikus képzelődést természeténél fogva kizár. Mennyire bírja a természet titkait megfejtteni, azt a jövő fogja mutatni. Azonban ha azt kérdjük, vajjon ezen elméletnek alapfeltevései kétségenkívüliek-e, akkor azt találjuk, hogy azokhoz sok kértely férhet. E feltevések: az egyenletesen lefolyó idő, a mozdulatlan tér, az absolut mozgás. Ámde ezek mind csak tapasztalat feletti, tisztán ideális conceptiók, melyek vajjon metaphysikai valósággal bírnak-e, ez épen a kérdés.

Két meggondoló dolog áll különösen szemünk előtt, melyeknek eredménye az, hogy a mechanikai felfogás nem lehet az utolsó felelet arra a kérdésre, melyet a physikai történet felől a természethez intézünk.

a) A mechanika a fent említett 3 postulatumon kívül a tömeg és a gyorsulás (vis acceleratrix) fogalmait is hozza fel. Ha amazt a »quantum inertiae« megnevezzük, akkor emezt úgy foghatjuk fel, mint actio in distans-félét. Tény már most, hogy a tömeg vonzása a távolság szerint változó, úgy hogy a geometriai constellatio oka a mechanikai constellatiónak s megfordítva.

b) De a távolság realis valami-e, hogy ilyen hatással lehet a mechanikai történetre? Ha a tért tekintjük, a melyre nézve létezik ezen távolság, akkor bizonyos, hogy annak conceptiója csak szükségképeni segédkép, de nem valóság. Tárgyi jelentőséget Liebmann szerint ezen ideális képnek csak a következő 3 tényező kölcsönöz: 1. az, hogy a localisatio benne egyszer mindenkorra batározott: igaz ugyan, hogy mi localizálunk, de ezen térbeli rendhez aztán alkalmazkodnunk kell. 2. a geometriai tételek intuitiv szükségképenisége, melyről az első értekezés szól. 3. azon tény, hogy bár az egyes egyének külön localizálnak, ezen különböző térképek mégis egy közös localizálási rendszert képeznek.

Hogy azonban ezen subj. szükségképeniség realitas-e, metaphysikai valóság is, azaz vajjon tökéletesen olyan-e a világ, mint a mi képünk, azt eldönteni nem bírjuk. A tér csak kiegészítő hypothesis.

Ha már most a vonzásra vonatkozó elmélkedést ezen tér-elmélettel összefoglaljuk, akkor a következő okoskodást nyerjük (85. l.): »Ha a tért csak cselekvési helynek és nem a physikai történés való okának is tekintjük, ha tehát egy tömegrendszer geometriai viszonyainak külső változását nem okozóul, hanem csak ama tömegek erejének változása számára alkalmul fogjuk fel: akkor ez utóbbiak causa efficiense e tömegek belső állapotának tértelen, pusztán inte:siv változásában keresendő: a térbeli constellatio változása ennél fogva csak symptomája egy belső, térben észre nem vehető történésnek.«

A mechanikai világfelfogás ennél fogva csak azon jeleket tartalmazza, melyek a való belsejében végbemenő változásokra utalnak; a dolgok belsejében végbemenő változásokról semmit sem mond, a tüneteknek pusztán felszínén marad. Liebmann úr ezen nézete a mechanikai világfelfogás egyedüliségében való hittel homlokegyenest ellenkezik, s ha tekintetbe vesszük, hogy más irányban, talán meggyőzőbb alakban is lehetséges ezen eredményt felmutatni, akkor megengedjük azt is, hogy a mai természettudomány philosophiai képe más gondolati elemeket is kénytelen még befogadni, hogy a valóságnak megfelelő teljes alakot mutathasson.

III. »Idea és Entelechia« cím alatt legalább sejteti velünk Liebmann úr a 3-dik cikkben ezen kiegészítő gondolatot is a teleologikus világfelfogás képében. A cikk, miután a célszerűséget ténynek kimutatta, azzal foglalkozik, hogy a két elvnek: idea és entelechia tökéletes megegyezését a modern természettudomány alapgondolataival kimutassa. A természettudomány ugyanis, mennyiben mechanika, physika és chemia — az egyes tünetmények történését állandó törvények által szabályozottnak tanítja s ez általános, örök, változatlan törvény ugyanaz a mit Platon »idea« alatt értett. Mäsfelöl az embryologia, a le származási tan (Descendenzlehre) »organikum alkotó ösztönökre« jut el, s ezzel az Aristotelesi »entelechia« elvéhez csatlakozik, mely az egyes tárgyakban rejlő, a célszerűt célzó, cselekvő, egyedi lényeket jelentett.

A természettudomány mechanikai felfogása mai nap legyőzte ugyan az »életerő« fogalmát, mely állítólag a szerves lények célszerűségét okozná. A vitában kivált 4 évrre hivatkoztak: 1. hogy az életerő egy functio anyagi substratum nélkül; 2. hogy az életerő »mennysiségi« meghatározást nem enged, holott minden más erő tudományos képletet megenged, melylyel mennyiségileg meg-

határozhatjuk; 3. hogy az életerő, mely az anyagcserét céljai szerint szabályozza, az októrvénnyel s így az észszerű magyarázat alapjával ellenkezik; 4. hogy az életerő az erő megmaradása elvével ellenkezik; mert ha az életerő képes az elemek vegyi rokonságát szabályozni és változtatni, akkor a szervezet több energiát fejtene ki, mint a mennyit emészt. Ámde, ha ez érvek állanak is, azért a mechanikai felfogás még nem vezet át az organikus élet sajátosságos alakulásaira és annyiban a mai formában az egyöntetűséget követeli ugyan, de még nem bírja. Mert más a postulatum, más annak megvalósítása.

A »Gondolatok és tények« ezen első füzetének értékét nem abban keressük egyedül, hogy a criticismus alapjait a tényekkel imponálni és terrorizálni akaró tanokkal szemközt bátran hangoztatja, hogy óvatosságra s minden tényező megfontolására hív fel, hanem abban is, hogy sokféle elágazó gondolataival mindig ébren tartja az elmét, indít öngondolkodásra s számos gondolatsor végigkövetésére ösztönöz. Ezen indító jelleme meg van különben L. úr összes műveinek. Örömmel várjuk a füzetek folytatását s reméljük, hogy a jenai egyetem philosophiai tradíciójának láncához Liebmann Ottó, kit e napokban Strassburgból Jenába meghíttak Fortlage Károly helyébe, új, értékes, a régihez méltó szemeket fog kapcsolni.

k.

Azon ismertetésre, melyet a »Magyar Philos. Szemle« 1–3. füzetében dr. Nemes Imre úr irt Alexander B. »Kantjáról«, a »Budapesti Szemle« júniusi füzetében egy igen apodiktikus hangú s rövidségű bíráló egyebekben kívül azt jegyzi meg, hogy »furesa dolgot olvasott« abban a bírálatban, s hogy »több benne a roszakarat, mint az igazság.« Nem lehet szándékunk az egész bírálatra, — mely Alexander úr könyvéről csak általánosságban szól, tulajdonképeni érdemeit pedig, eltéréseit Kuno Fischertől nem részletezi, — kiterjeszkedni; néhány tételét azonban (mellőzve egyelőre a többieket, melyekre, lehet, alkalmilag rátérünk) megjegyzés nélkül most sem hagyhatjuk.

1. Mi úgy véljük, hogy ha Alexander úr Schubertből merítette Kuno Fischerrel együtt az életrajzi adatokat, akkor kár volt hozzá Fischer megjegyzéseit is átvenni. S miután egyszer azt a tényt nem lehet elvitatni, hogy a Nemes úr által felhozott helyek (nemesak kifejezések, hanem egész mondatok) szóról-szóra vannak fordítva, akkor kötelessége lett volna Alexander úrnak kitenni, hogy azokat nem Fischerből, hanem Schubertből fordította. A fordítás ténye és elhallgatása kétségen kívüli (bár nem főben járó dolog), de ép oly jogosult ennek kimutatása, s így nem látjuk át, mi »furesa« volna ezen tény megemlítésében. Vajjon pedig oly nagyon eltérő-e az életrajz Fischer és Alexander műveiben, mint a bíráló állítja, az szintén kérdés, a melyet az ő egyszerű állításának tekintélye nem dönt el.

2. A fent tisztelt bíráló úr a »genetikai módszert«, melyet Nemes úr kívánt volna alkalmazva látni Kant rendszerének előadásánál, gúnyosan említi, mint olyant, mely Alexander úr ugynevezett »történelmi módszer«-vel nem állja ki a versenyt. Ezzel, úgy hisszük, nem igen szolgált Alexander úrnak. A »M. Phil. Sz« 3. f. 229. lapján világosan ki van mutatva,

hogy Alexander úr maga is elfelejtette műve 349. lapján, hogy milyen módszerrel akart dolgozni a mű 7. lapja tanúsága szerint. S ezen kis feledés nem volt ártalmára művének. Mert Kant rendszerét ép oly kevésbé lehet »történelmi« módszerrel magyarázni és méltatni, mint egyáltalában akár mely más philosophiai rendszert. Hogy Kantnak is voltak az elődöktől rászármazott előítéletei, azt mindegyikünk tudja. Hogy ezekről lassan szabadult meg, az természetes dolog; úgy vagyunk vele mindnyájan. Ezen lassú megszabadulást fel lehet tüntetni történelmileg, azaz, Nemes úr szerint, »külsőleg.« De ezen tradícióban nyilván a Kantnak sajátos nézetek még nincsenek meg. A criticismus ezen specifikus nézeteinek eredetéről azonban Alexander úr ép oly keveset tud, mint bármely más halandó. A lánglélek conceptiói nem szereshetők szorgalom által; villámszerűleg villannak azok fel, s maga szerzőjük sem tud sokszor számot adni eredetükről. Mert ez oly bonyodalmas lélektani processus, melyhez a »történelmi módszer« nem ér fel. A ki azt állítja, hogy az ilyen nézetek keletkezését tudománnyosan magyarázta, az pont szór az emberek szemébe. Notis est derisui! Minden ez irányban eszközölt re-constructio csak hypothesis: kisebb-nagyobb valószínűségű, többé-kevésbé szellemes conjectura. Ilyen a Kuno Fischeré is s alapjában a Kuno Fischer szellemdús módorát sajátította el Alexander úr. Hogy Kuno Fischer tárgyalási módja a dogmatikus, mint a bíráló állítja, az az ő egyéni, még pedig alaptalan hite; s hogy K. Fischer a kész nézeteket »népszerűsíti«, ez tökéletesen új felfedezése. Alexander úr annyira K. Fischer tárgyalási módjának hatása alatt áll, hogy még azon részlet is, a melyet »jóakaró« bírálója »legérdekesebb s legsikerültebb résznek« mond — Kuno Fischer conceptiója, a mit bíráló elmulasztott megfigyelni. Hogy t. i. »az értelem új elmélete« az érzékiség új elméletének »mintájára« készült, az igen szép — hypothesis, semmi egyéb; s ez sem Alexander úré, hanem Kuno Fischeré, a ki a gondolatot e szavakban adta: »Es köunte sein, dass sich das Problem der transcendentalen Logik ähnlich löst, wie das der Aesthetik« stb. (Imm. Kant. I. Bd. 335). S erre sem a »történelmi«, hanem a »genetikai« módszer vezette.

A mi végül a »roszakaratot« illeti, ezt a vádat a névtelen bíráló Nemes úr ismertetése második részének elolvasása után, hiszszük, hogy maga sem tartotta volna fenn; mert Nemes úr egész készséggel elismerte, s, a mit bíráló úr nem tett, részletezte a mű »tökélyeit.« S azért engedje meg, hogy mi e haragos üdvözletre szeliden csak annyit feleljünk, hogy ő benne több az író iránti jóakarát, mint az igazság szeretete.

Szerk.

A PHILOSOPHIAI FOLYÓIRATOKBÓL.

Revue Philosophique de la France et de l'étranger
— paraissant tout les mois, dirigée p. Th. Ribot. Paris. Librairie Germer Bailliére et Cie.

Ch. Lévêque zenebölcészeti reflexióihoz csak alkalmul használja Ch. Beauquier művét (»La philosophie de la musique«). Értékesítve vannak abban az újabban megjelent egyéb francia és német zenészeti s zene-pszichológiai művek. Így Hanslick-é, Helmholtz-é.

A hangtan mai eredményeinek felhasználásával magyaráztatnak a zöngé fizikai s physiologiai feltételei. Főszóly van azonban fektetve a zenei hangok kifejező képességére. A harag, a szánalom, az öröm, a fájdalom még akkor is beszél a zenében, ha a szavakat nem értjük. — Különb-